

DALMADY GYŐZŐ.

(Befejező közlemény).

VI.

Dalmady a maga eszményi törekvésével, fiatalos hevével, őszinte érzésével és összhangzatos gondolkozásával már mindjárt pályája kezdetén oly vonzó, bár szerény egyéniséget képez, hogy osztatlan méltatásra talál. *Zilahy Károly*, ez az eszes és művelt kritikus, nemzedéke legegészségesebb tehetségének itéli, a mint Tolnay Lajos visszaemlékezéseiben állítja. Elismeri, hogy eredeti, sőt azt vallja róla, hogy senki sem követi kevésbé Petőfit, mint ő, és egy-egy tiszta hangjában mégis az ő nemes bátorsága érzik. Szereti a népet, mint Petőfi; utálja a gőgöt, mint Petőfi; gyöngéd, naiv, mint ő; mindent megdalol, a mi reá hat, mint Petőfi tette. Nem a tárgyat keresi, mint Garay; akarata, vágya, érzése a tárgy. Sok van kedélyében a Burns édes ellágyulásából, a Lenau mélységéből, a Schiller rajongó szabadságszeretetéből. Ritkán művész, de a hol e fokot eléri, legjobb költőink sorába emelkedik. Szerelmi lyrájában vált külön egyéniséggé, bár festéseiben addig is sokszor használ oly színeket, melyek mély megfigyelésre és mesteri kézre vallanak. Őszintesége megkap, de okoskodása nem tud megnyerni.

Mert Zilahy azt az optimismust, melylyel Dalmady a világot nézi, azt a harmonismust, melyet benne megvalósítani törekszik, nagyon hiszékenynek és gyermekesnek veszi. Az ő vizsgáló és bíráló szelleme, mely természeténél és hivatásánál fogva taglalásra és tagadásra hajlik, nem bír fölmelegedni és elfeledkezni ama naivságon és rajongáson, mely a hívó és daloló kedélyből kiárad. Pedig Dalmady hisz és dalol s e két tulajdonsága miatt leszen idealista. A ki róla itél, csak az ő bölcsészetében, csak az ő világnézetében, csak az ő egyéniségében ítélheti meg; s nem róvhatja fel neki, ha elfelejt ele-

mezni, a mikor dalol. Mert igaza van Macaulaynak, hogy az elemzés nem a költő dolga; kötelessége nem a bonczolás, hanem a festés; hogy a ki egy jó dalt akar írni, annak sokat el kell felejtene abból, à mit valaha tanúlt.

Dalmady jó dalt eleget irt. Eleinte inkább általános képek, általános eszmék ihletik, mint az első csók, a furulyaszó, a jótétemény, a hősök sírja, a szalmakunyhó, a haldokló gyermek, a pástorfiú, az édes otthon, az apai háznál, az álmodó huszár, a kedves öreg és annyi más; s inkább tárgya lelkesíti, mint a benne megmeglobbanó tűz. Ennélfogva a hang, a gondolat, a szín, a kép inkább egyetemes, mint egyénies; a költemény nem belsőleg fejlődik, hanem külsőleg alakul; úgy hogy a költő elgondolja és összeszedi, a mi a fölvetett tétel keretébe beillik és befér — s azt beosztja és megdalolja. Ilyenkor rendszerint az ellentétet, párhuzamosságot és fokozást követi, a mi mind később is előfordul nála, de már a belső szerkezet alkotó erejével és nem a külső szerkesztés összerakó számításánál fogva, a mi úgy viszonylik egymáshoz, mint a költő a verselőhöz. De dicséretére legyen mondva, már ez időben, az ötvenes évek második felében kiválik nemesebb iránya, eszmei tartalmassága és érzelmi melegsége által a divatos költészet, a nihilismuszig menő realismus áramlataból, melynek iszapja a vidékiességet és kelmeiséget elborítja. Már ez időben nem egy költeményében megkapó — gyöngéden csendül meg a néma természet nemesítő és titokzatos költői hatása, aranyos sugárral ragyog vissza a hit és ábránd tüneményes világa; már ez időben tiszta izlése és szerencsés ihlete megsúgja neki, hogy egyes-egyedül a művészi *szép* kifejtésében, a tartalmi és alakai *összhang* megalkotásában keresse a sikert, ne pedig a külsőségek modorosságában. Fialalosság, lendületesség, melegség és derűtség árad a lelkéből, mely az eszményiség könnyű és üdítő levegőjében röpdös. Azt hisszük, hogy jó ösztöne épp oly segítségére van, mint komoly tanulmánya, mikép a külsőségek hajhászatának fertője meg ne rontsa, meg ne szédítse!

Mert a népiesség túlhajtása a függetlenségi harcra következő szomorú esztendőök alatt — fertőbe, a vidékiesség és kelmeiség fertőjébe vitt. A hazafiatlan kormány elnyomása a nemzeti alkotmány és nemzeti nyelv ellen a hazafiasság balga félreértésére és korlátozására késztett. Az egyetemes emberiről lemondunk, s mindenek előtt hazai-

ságra törekedtünk; a népiességet, ezt a nagy pénzt, melyet nemzeti költészetünk igazi értéke szerint forgatott, a vidékiességben fölváltogattuk és kelmeiségben egészen elfecséreltük. Egyik költő a palóczságot, másik a kemenesalji vidéket, harmadik a Hegyhátot, negyedik a mátrai völgyet zengte meg; a helyi szólás-módok, szokásos kifejezések, eredeti esetlegességek rimbe szedésével, jegyzetes magyarázatával és mellverő mutogatásával; úgy hogy már oda jutottunk, mikép *Erdélyi* szerint talán a haza is csak akkor maradt volna kedves egyetlenök; csak akkor nem tépik vala vidékre, tájékra, szokásra, ha egy darab szirtből áll tenger közepén, mint Odysseus Ithakája.

Az eszményiség elhanyagolása következtében a költészet, mint művészet, teljesen megromlott, elsilányult. A népi és napi kerültek szembe az örökkel és istenivel; sőt fölülkerekedtek rajtok. Nemcsak a művészet és józan érület szabályai, a szépnek és szentnek tiszteletével, hanem, a mint *Erdélyi* jeles értekezése fölfejtji, a józan ész törvényei, az igaznak és valóznak felfogásával is meglazultak, vagy teljesen elbuktak; úgy a szépészeti, mint a bölcsészeti eszmekör megzavarodott, úgy az izlés, mint a gondolkodás anyaga öszekuszálódott! S támadt költészet, melyben a népiesség lőn az elv, a kelme minden; fecsegő, gögicsélő, gondatlan és gondolatlan, melyben lapokon keresztül folyik a léha vers, merő külsőségek leírása egyetlen eszme, fölemelő eszme nélkül. Az örök és isteni, az emberi és nemzeti kiveszett vagy fölismerhetetlenül elhalványodott; s a múló és érzéki, az egyéni és helyi, szinte a meztelenig és érthetetlenig uralkodott vagy érvényesült! A költői lélek ama függetlensége, amü szabad csapongása, melyet semmi egyéb nem korlátoz, nem akadályoz, mint a szép eszméje és törvénye, mely szerint a költészet szép gondolatot ad szép formában, a töredékes tényeket fölemeli az eszmeiség körébe, s a végest összeköti a végtelenség mozzanatával, — a vidékiesség és kelmeiség művelőiben végképp megszűnt, ha valaha megvolt is.

Hiszen teljesen szülőföldük dombjához és rögéhez tapadtak, s annak szűk határai közt vonták meg költői világokat.

S minő eredménynel?

Szelestey László olyan világban mozog, a hol magyar mente az alkony ég, az úristen varrta, táméntalan aranygombok a

csillagok rajta, a fejér hold pedig bokréta, — s így kerité nyakába egy kedves betyárjának; a hol a harmat csillagsírás, a bolygótűz fakókerék; a faluderék levélszinyes, az útca kanyarékos, a kis lány csalafintos kis pöttöm, virágyöngy, hócsillag, turbulya, arany-mag; szája pittypalattyes, mint a mákszem oly mudirka, selyme pilés-láris lepetár; a hol a legény baklós csizmában vagy karazsiában csevetül, cseperke kalapot visel, olykor telenkes bocskort; ha zólás, étendő étnap kelekólál, a kis bacza leánynak, a ki száját csuporgatja, a karimáját ölelgeti; ha neki ándorodik, mindent összeheder, s ha neki durálja magát, az üvegből a bort kinyalintja, míg a pajtása előtte ekkledez; szive, mint a lova lába, szikrákat hány ebenjába, mert szerelem gondja zizereg, keresgél, levén a sürgyeszála egy, de a szeretője kettő-három, mindez azt sem tudja hányibáji s meglassudnak a bokái; oly világban mozog, a hol hideg idején göbörödik, az utat hópárnák fődik, szanaszerte aranymáringók és budabudabácsik röpdösnek; a hol az örömanya kákónpillés ruhában jár s a násznép kálínköval hajigál, s ha jókedve csucsorodik, egyre abalyog: Hejedárom, heje-ha, diri-dom, heje-hüm, hej-sánáj-sánálom, czim-czom-czinege, dimdom-denede, hejerintom, kanyarintom, gyuha-gyuhagyuhárom: bakkom a hét aranyát!

Lisznyai viszont oly világban andalog, a hol a szerelem virágtermő szó, az ajk csókpergettyű, a házaspár szerelembokréta, a bokréta meg boldog virág, a csók szívkalács, a szív környéke — szív-mátra; a hol a hold liljomtejből, gyémántkönyből, epedező titkos szerelemből van; a leány szinméz-angyal, selyemlélek, olyan kedves, mint egy kötés mirrha, a hol a szentivánbogár szívárvány szikrácska, a *búfa*, pírű, cziczfű, a rekenő meg az érzike virul; a hol a szeretők taláczára mennek, eljegyzés előtt kendőlakást ülnek; a leány, ha szelid, szemere, ha tetszelgős, pipellős, néha illinkedik, néha érdeskedik s a zsidóra nyelvet öltöget, a megvetett legényt meg pőregatyás csámpás tökfilkónak csúfolja; a hol a beszéd olyan sallangós, mint a kostök, a gyöngédség oly nagy, hogy a bolhát dunna alá dugja, a csirizragó suszter és csizmadia olyan nevezetes úr, hogy ének zengi érdemöket. Különben az emberek ferentőt esznek lagyával, s ha jojip indulatba jönnek, csak úgy szotyog nálok a kotty, motty, lotty, szotty, rotty, totty! Oly világban andalog, a hol embernek és kappannak egy a sorsa: hogy valamennyi gatyás tik bele

botlik, tőle mind megkotlik; s addig-addig kakaskodik, míg az álla felkoppan s lesz belőle — vén kappan!..

Micsoda szellem! Micsoda eszmekör! Mit használ aztán, ha közben, a hol a helyi kelme elfogy, finomabb végből készítik is művöket. A gondolat egyetemessége, emberi és nemzeti tartalmi csak fehér holló, mely vajmi gyéren jelenik meg a vidékiesség emez alantas levegőjében; mindössze azért, hogy annál jobban sajnálkozhasunk ritkasága miatt. S hiában annyi tehetség, hiában annyi szép részlet: sem Szelestey, sem Lisznyai kiváló és maradandó egészlet nem teremt, ha a teremtés fogalma általán szóba jöhet a kelmeiség kultusában, szóba jöhet ott, a hol a lélek hiányzik.

Mindazok, kiket e divatos költészet áramlata megkapott, úgy hogy a hivatást és alkotást a helyi érdekességek és táji szavak rimes leltározásában hitték kimeríteni, — ingoványba léptek, eltévedtek és fertőbe jutottak. Ez irányon nem volt a szerencse, a gyors termelésen nem volt a kilencz Szűz áldása. A hevenyészve született könyvek réges-régen elpusztultak, feledésbe merültek; megölte az anyagiasság, az eszmei zavarosság, az alaki szélhűdés és kelmebeli modorosság!

VII.

Dalmady ettől az áramlattól megőrizkedett; de nem mondhatjuk mégis, hogy mint a kor divatának semminemű befolyása ne mutatkoznék rajta. Hisz a mikor járvány, szellemi vagy erkölcsi járvány terjed el, nem esnek ugyan bele sokan: mégis megérik, egyben-másban megszenvedik azt.

Ez az áramlat leginkább a lyrába ömlött; úgy hogy szinte elmondhatjuk *Aranynyal*, mikép minden igyekezet a lyrára tolult; minden babér innen mosolygott, ez volt a költői becsvágnak egyetlen célpontja, az ifjúi ábrándok ne-továbbja; a mi ezenkívül esett, mindaz elhagyott tér maradt, műveletlen pusztaság, hová csak néha, kivételesen, tévedt valaki; az is, úgy látszik, rosszul érezte magát.

Mi okból?

Kétségtelenül egyfelől azért, mivel a hon állapotában, a nyomás következtében a közélet elalélt, a nagyobb alkotások kedve és röpte elbágyadott; a lélek önmagába fordult, az egyéni és családi

életen kívül nem melegítettette egyéb. Másfelől azért, mivel Petőfi dicsősége és hatása megragadt minden fiatal tehetséget; az ő szabadsága bátorított, könnyűsége csábított; a szabadosság és hevenyészkedés felburjánzott; kiki írta, a meddig bírta, a mint éppen tolla hegyére jött. Nem lehet mondani, jegyzi meg Arany, hogy olykor egy jóra való ötlet, egy hatályosan kifejezett gondolat, szerencsésen talált kép, jellemző árnyalat a leírásban, fordulat a nyelvben ne tarkázta volna bőven ömlő folyamát versének; de az egész zavarosan hömpölyg vala tovább szemetestűl, iszapostúl. Egy-egy erőteljesebb mozzanatra bágyadt, lapos, mit sem mondó helyek következtek; egy-egy költőibb szökellésre mindennapi lelketlen próza; a velők született, de nem művelt nyelvérzék egy-egy sikerültebb nyilatkozása után széles száju beszéd, s az eszme, ha volt is, mire napfényre került, összeroppan a vaskos kezekben, mint a Petőfi gyöngye.

Am tévedne, a ki a lyra bőségéből és általánosságából annak egyszersmind változatosságára is következtetni merne. Egyetlen műfaja, a *dal*, szaporodott el. Az ösztön inkább, mint a tudat, a legeredetibb magyar lantos olvasásából erősödve, a dal hangja és szerkezete iránt kifejelett, s minden dalba tört. A dal *stylja* öröklődött és általánosult. A lyra magasabb műfajai, melyek körében a bölcselő ész vagy a felszárnyaló képzelet az emberi lét legfenségesebb eszméihez és kérdéseihez emelkedik, elcsenevészedtek és eldalosodtak. Az ódai költemények nemes, de sodró tüze, egyszerű pompája, komoly tartása helyett csengő-bongó szavak, csillogó-villogó képek forogtak közpénz gyanánt mindenütt: a lenge szellő, bárány-felhő, csillag és gyöngy, sugár és harmat, hullám és villám a különböző lyrai érzések hasonlatos színezésére szolgáltak s a különböző költői erők egyengető kifejezései lőnek.

Dalmadyn rajta a kornak *lyrai* bélyege. Ha végig tekintünk összes költeményein, nemcsak két erős kötetén, de elszórva levő versein is, merő lyra, sőt merő dal. Száz közül alig akad egy, mely az elbeszélő nembe tartozik; alig akad egy, mely a lyra csoportjában más műfajba beválik. Dal és dal, örökké dal: előbb szerelmi, majd családi, aztán hazafiúi dal, harmoniás szavakba öntésével a gondolattá érlelt érzeménynek, a mint Kölcsey kívánja. Ez az öntés sokszor szerencsés, sokszor szerencsétlen; a reá fordított igyekezet mindig fölismerszik, ha nem mindig sikerül is. Egyszer az ihlet hiányzik, másszor az eszme ellenkezik, ismét másszor

az érzés lankad el, mielőtt a csattanó kifejenék; pedig ihlet, eszme és érzés még a legkisebb dalban is szükséges.

Ez az örökös dalolás eltörpíti nála a legmagasztosabb tárgyakat is. Persze, a törpítést költői és széptani értelemben vesszszük, nem pedig erkölcsi vagy tartalmi jelentéssel. A tárgy természete ódai s ő — dalba vonja be, miről néhány jellemző példa felvilágosíthat és meggyőzhet.

Gróf *Teleki László* végzetes halála mélyen megindítja. Meg is éneklí — óda helyett dallal, hogy az egyetemi dal-egylet a temetésen könnyebben előadhassa. S miről zeng a dal? Hogy az ég boltja tőlünk veszi a *csillagot*, hogy a föld tőlünk nyeri a *drágaságot*; de mivel ott fog lakni, áldás szálljon reájok! Gondolat nincs benne egyéb.

A menekülőket hazatérése, az alkotmány visszaállítása reménynyel és kétséggel tölti el. Reménynyel a jobb jövő hajnalodása, kétséggel a legnagyobb bújdosó elmaradása miatt. S *Kossuth Lajoshoz* fordul s biztatja, hogy jőjjön haza. Fölríadhatna „örömebenbúvában“, de csak dalol. Mivel biztatja? Hogy a pásztorsíp, a kürt keserve, a mezei dal, a megébredt visszhang, a szenvedett szív, a hármás hegy orma és keresztje, a négy folyó hulláma és panaszkodása, mind hívja. Már erdő, mező elevenül, szabad szó harsan; ha ő elmarad, hiányozni fog az égi dörgés, mely imádkozni, félni tanít.

S *Nyáry Pál* szomorú vége és nyáregyházai temetése a fájdalommal lesújtja. Volna oka és joga ezt a fájdalmat ünnepelni; de ő a pusztá kis harangjára bizza, mely az éneket, zokogást, szeletvihart túlkiáltja; bús siralmánál nagy harangok nyögése, ágyúk dőreje, ég zengése, föld rázkodása sem lehetne összezúzóbb. Jaj-szavára fölríad minden alvó szellem és megdöbben a haza, mert most tudja meg, hogy ki az igaz hazafi?

E költemények eszmemenete és képsora annak, ki az egyes műfajok természetéhez és stíljához ért, oly világosan beszél, hogy minden kiemelgetés, magyarázgatás csak szószaporítás lenne. A dalelem uralkodik bennök, mint uralkodik mindama verseiben, a melyekkel elhunyt társairól, Reviczky Emilről, Pákh Albertről, Zilahy Károlyról emlékezik, vagy a melyekkel élő barátaihoz, Szokoly Victorhoz, Szász Bélához, Simonffy Kálmánhoz fordul. Különbséget legfőlebb az jelez köztük, hogy egyikbe némi epigrammai él, másíkba

némi elmélkedés vegyül. Még oly kérdések is, melyek általános emberi érdekekkel s a mai haladásbeli jelentőségökkel arra termettek, hogy a legnemesebb hymnusok, a béke ünnepi énekei zengjenek róluk, mint *A világtárlaton*, *A templom és gyár*, dalszerűségben nyernek megörökítést. A költő Bécsben, a világtárlaton a kiállítási csarnokot a legdicőségesebb csatatérnek nevezi, hol a béke angyala nyújt a béke hőségnek babért; a templom és gyár szembeállításában pedig a keresztről leszálló halk szózattal hirdetteti, hogy a munka és ima nem különbözik egymástól. Mind a kettő szép gondolat, csak az a hibája, hogy ezer és ezer czikk elmondotta már, hogy az alkotás és kifejezés ereje nem birta új színbe és új fénybe emelni.

Meg vagyunk győződve, ha Dalmady föllépése és fejlődése nem esik össze ezzel az elborító lyrasággal, ezzel az örökös dalolással: költészete változatosabb és gazdagabb, lyrája elágazóbb és művészi-ebb lesz. Most hangja, színe mindig fölötte hasonló, hogy ne mondjuk, ismétlődő; s ez valami egyhanguságot, valami pongyolaságot éreztet, egyhanguságot a tartalomban, pongyolaságot az alakban.

Megint a kornak befolyása és visszahatása.

A Petőfi-vette szabadságot és könnyűséget követői, a kisebb tehetségek hamarosan felkapták és mohón űzték. Csakhogy az alaki fogyatékoságot Petőfi mindig az eszme erejével és szépségével, a lángelme szilaj tüzével és érzése melegével pótolta, mire utánzóí, főként a kelmei költők el nem jutottak. Sőt inkább Szelestey, Lisznyai, Csermelyi, Spetykó, még Székely is épp eszme tekintetében szenvedtek legfeltűnőbb hiányt, az alakot mégis túlságosan elhanyagolták. Az antik mértékek szinte egészen kivesztek a forgalomból, mintha Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty sohasem éltek volna; a nemzeti idomok ellen folytonos vétséget követtek el, mintha Arany, Petőfi, Tompa nem éppen kortársaik lettek volna. Rim vagy rythmus, versláb vagy ütem nem sokat nyomott, a művészi szabatosság és zengzetesség, haszontalan munkának, fölösleges fáradságnak tetszett. Pedig a zeneiség és dallamosság a lyra elengedhetetlen kelléke.

Elismerjük, hogy mély igazság rejlik a Greguss két soros meséjében:

Koldus ruhában jár királyi lány:

Olykor beses, mi külsőképp silány.

S elismerjük azt is, hogy szegényes és himetlen nyelven sem lehe-

tetlenség maradandó műnek alkotása, mint az *Ember tragédiája* tanúsítja; de mégis valljuk és állítjuk, hogy a gazdag nyelv és változatos alak a lantos költészet összhangzatos része. S a harmonismus hiva kétszeresen köteles reá figyelni.

Dalmady nem művész. A tömöttebb, nehezebb mértékeket vagy alakokat nem használja; a verselés nagy mesterei, az antik és modern irodalmak lángelméi nem neki éltek. Megesik, hogy jambusba vagy trochaeusba még beletéved, de rendszerint a magyar nemzeti versidomot követi, melyet Arany János épp az idétt tisztázott elméletileg Nagyobb műgond akár a vers szerkezetében, akár a szakasz szerkesztésében csak véletlenül nyilatkozik nála. S a mint megeselekedte Kölcsey Csokonaival, hogy két Lilla-dalát újra öntötte, úgy Torkos is megtette Dalmadyval, hogy egyik versét megírta s — a siker igazolta a kísérletet.

Ha szigorúbb volna önmaga iránt, válogatósabb művészete eszközeiben, akkor nem szokja vala meg, hogy a dolgot könnyebb végéről fogja; nem ismétél únos-untig némely szavakat, nem ejt könnyen elkerülhető botlásokat, akár Lisznyai.

Lisznyainál hit, ütés, öntudat, áldomás, bubánat, panasz, harmat, köny, álom, csók, költői vágy, mosolygás, tündériség, napfény, jegyzi meg *Erdélyi*, — mind szent. Látszik, hogy e szó igen sokat ér, de le is foglalta eléggé s a találás mestersége általa könnyítve jóformán. De még itt nincs megállapodás. A konkrét tárgyakat kifinomítja véle és lesz szentség, még pedig ömlő szentség a hazáért kifolyt vér; azután van a szerelemnek forró szentsége, de szentség a levegő, szentség a seb, szentség a pacsirta éneke. Hasonlóan mintegy divatos szójárásképen jött be a költészetbe az imádat és imádság, főkép Tompa gyönyörű dala óta, melyben a leánynak imádságos kis szája van, nagyon helyesen, szépen.

Dalmady költészetében a vallásos elem nem külső adalék, hanem belső tartozék, a mint láttuk; mindamellert némely vallásbeli szó sűrű forgatása legalább is művészietlen. A mily gyakorta nála az angyal, szent, szentség, ég, menny, menyország, isten, ima, imádság előfordul, az világi költőben, ki nem egyházi énekek, nem tempomi zsoltárok szerzője, nem igen található.

Ime, egy kis statisztika. Első szerelme fellobbanásától annak

első elborulásáig, *Alig tizenhatéves* kezdetű dalától a *Legelső felhőig*, 74 oldal esik, összesen 40 verssel és megtalálható: az angyal 27-szer, szent 22-szer, ég, menny 41-szer, isten 11-szer, ima 12-szer; vagyis ez az öt szó főnévi és melléknévi alakjaiban 116-szor, így átlag minden költeményben legalább 3-szor van meg. A mi bizony bármily hatásos és kifejező fogalmak és kitételek legyenek is, a stylbeli változatosságot és színbeli gazdagságot nem emelik!

Hát a rimek! Olykor micsoda darabosság, micsoda hanyagság: markoljunk csak beléjük! Imhol egy fogással: kardot ott — elzúgott futott — húrod, zajra — arcza, nem üt — legyünk, menénk — az ég, sebre — elvesztve, ontsa — halomra, ezt meg — ezeknek, valódiilag — csak, végkép — szenvedését, lépésre — messzeségre, rendült meg — erkölcsnek, tükre — össze, jobb — vagyok, meleg — hegyek, hegyekről — gyermekről, részvételre — kebelembe, vágyakozám — az árny, az árny — után, nem baj — fel majd, elvetted — égetnek, elfed — szerelemnek, munkálkodik — hitre tanít, leendett — pihenhet, heverek — szenderegj, téged — kertjének. Valamennyi assonance, annak is a leggyarlóbb fajából.

Az ily rimelés nem sokkal jobb a *Tinódi Sebestyén* és *Gyergyai Albert* valáinál, csak ma már megbocsáthatatlan. Mintha költőkben egyszer az izlés, másszor a megítélés homályosulna el; majd az izlés ellenére szabatos, majd az ítélet rovására képletes.

Mert túlságos szabatosság, nagyon józan gondosság kétségtelenül a személyes névmás szapora használata: az ő-nek alanyi és tárgyi esetben való rendes kitétele. Nyelvünk egyfelől az ige vonzásával, másfelől a mondat értelmével mindig világosan kifejezi a viszonyt, s az örökös ő-zést, főleg versben, szives-örömet elhagyogatja. Az előadás könnyebb és simább lesz e nélkül, a styl és beszéd könnyebben perdül, eredetibb és népiesebb zamatot mutat; ki nem veszi észre például, hogy a következő pár sorban s minden hasonlóban:

Szemei szeliden istenhez emelve,
Mintha bánatában azért esdekelne,
Hogy az elzárt eget előtte megnyissa
S őt bocsássa vissza . . .

ez a névmás fölösleges? Pedig efféle bokrostul volna összegyomlálható.

Ellenben visszásság és helytelenség, hogy a kis gyermeket költőnk azzal biztatja, mikép csak játszadozzék, mert az idő gyorsan eltűnik. Ha valamikor meg fog állani a vénség kopár hegyén, a gyermeki kor virágos völgye fel-felmerül előtte, mely későn is emlékezni fog reá s felküldi hozzá illatát. Valószínűleg a Kölcsey hires sora: völgyben ül a gyáva kor, villant fel itt példaképpen, de hibásan. Hiszen *mi* emlékszünk a gyermekkorra, nem pedig az reánk.

A kép el van véve.

VIII.

A képes beszéd nem a Dalmady adománya. Ha mégis megesik rajta, hogy vagy a művészi szép kifejtése, vagy a természeti fenség festése végett képet képre halmoz, egészen a képtelenségbe vesz. Az ő Muzsája olyan, mint a szende és tiszta leány, legillőbb ékessége az egyszerűség édes és nemes bája. A sok cziczoma, czafrang csak terheli; a sok pipere, túlzás csak árt neki; s az egyszerűség helyett erőlködés, a természetesség helyett mesterkélés mutatkozik kifejezésében; a mi mindég visszatetszik, sőt visszataszít. Az ő Muzsájának, e szende és tiszta leánynak, fölötte kedvesen áll, ha egy-egy virágot tűz a kebelére vagy hajára, még ha az iratos mezőről szakítja is, mert a Dalmady legtöbb virága oly szerény és gyöngéd, mint a mező és erdő üde és ártatlan ibolyája, melyen még rajta csillog a harmat; de már az erős díszítés:

„A szépséget, halmozva, megzavarja,
Fényét nem emeli, de eltakarja“.

Ha bizonyosság és példa kell, kínálva kínálkozik az a nyolcz-soros kis verse, melyet egy *művésznőnek* irt.

Emlékül készült s az alkalmiság mindig csábít, hogy az író valami szépet, valami feltűnő és meglepő szellemességet mondjon, a mi aztán ilyenkor ritkán sikerül. Dalmady is megjárja. Verse bók és tanács, csupa képben; de bókja annyira czifra, képe annyira nagyzó, hogy hiányzik belőle az összhang, sőt hiányzik a — józan értelem.

A költő azt ajánlja a művésznőnek, hogy egy csillagot válasszon *lelke, menjen* a merre sугara hívja, az ég fényét osztják meg *vélünk* e szép csillag *sugarai*.

Már itt egyenetlenség és következetlenség érzik a gondolat fűzésében, a kifejezés pongyolaságában. A sugár előbb egyesben, aztán többesben, közvetlenül egymás után, helytelen. A művésznő választja a csillagot; ő indul annak hívására: e szép csillag sűgarai véle és nem velünk éreztetik az ég fényét, mert a sűgarak nem osztják meg ezt; ellenkezőleg közvetítik, feltűntetik, reánk lövellik. De mindez hagyján: inkább csak apróság. Mert a mint Vida József éneкли:

Most jó még csak a java!

A második szakasz így hangzik:

A művészet legyen *világod*,
E *csillagotól* oly szép az ég,
Állj *oly közel* valaha hozzá,
Hogy meggyújthasd, ha *tán kiég*.

Ime, a művészet előbb világ, aztán csillag, s a világ, mint csillag az égen, ragyog, holott a világ a mindenség egészének, az ég a mindenség felének, a csillag valamelyes részének fogalma. S a mint a természet körében van meg az örök rendjök, úgy kell a költészetben is meglennie. Különbén értelmetlenség támad. S igazában nem is tudjuk, hogy a művésznő mihez álljon olyan közel, hogy meggyújthassa, ha *tán kiég*: a művészethez, világhoz, csillaghoz vagy éghez? Hisz a világ részben már kiégett, részben még ég, s még évmilliókig égni fog, a meddig a művésznő bajosan él; a csillagot maga a mindenható sem gyújthatja meg többé, ha egyszer kiégett; az ég pedig, ez a kiterjesztett erősség, meggyújthatatlan: így a gyöngye nő a legjobb akarattal sem követheti a költői tanácsot. S a művészet? Azt meg nem meggyújtani, hanem gyakorolni, fentartani és emelni kell.

Az ilyesmire teljesen illik a mi jó Erdélyink kitűnő-rosz szava, melyet az idegen non-sens-re faragott: *neszme*.

Vagy ha más bizonyosság és példa kell, ott van *Emlékezése egy zivatarra*. A forradalomnak allegoriája, képes leírása, egyenest azzal a törekvéssel, hogy fenséges legyen! Dalmady kétségtelenül érzi lelkében és szívében azt a fenséget, melyet a nemzeti erő csodás kiáramlása, az önfeláldozás magasztos kinyilatkoztatása elért; hiszen teli rajongással a nemzet, büszkeséggel a multja iránt, s a magyar világrázó harczeitól olvasva a történetet, lelkesedve zengi:

Oh, drága könyv! Alig merem
Érinteni lapjaidat!
Szentségtartó, mit kinyitni
Csak imádság között szabad!

Itt lakik a honszeretet,
A föld napja innen ragyog,
Fényöket az éjszakában
Innen kapják a csillagok.

Ezer éves szent biblia,
Isten beszél lapjaidon!
Az örökké valóságot
Akaratlan itt kutatom.

S mégis? Képes leírása, a felfogásban és érzésben való igazsága daczára, erőtlen és áldatlan. Sem meg nem döbbsent, sem meg nem ihlet, pedig a fenségesnek rendszerint ez a hatása. A Dalmady jellemzetes előnye, az összhang, a fenségesben fogyatékos, mert a fenség minden nemében a nagyság és aránytalanság uralkodó. Világos ebből, hogy ő a fenséges terére nem igen csap, nem igen csaphat át; hogy az ő határa ott kezdődik és végződik, *a hol az összhangzatos szép, a kellem található*. A kellemet éppen a benne nyilvánuló összhang tisztaságánál fogva könnyen felfogjuk és elégedetten élvezzük, ennél fogva az észnek nem kell fáradnia megértésében, miért mindig közvetlenül érint; jelleme pedig nyílt, derült és vidor, a mint a Dalmady költészetében mindenütt lelkünk elé tűnik. S ha áttör a határon, felülmer erején; az ecset széles, hatalmas és merész kezelése helyett, a mi nélkül fűnségest festeni nem lehet, nagyoló és kapkodó lesz csak; oly vonásokat illeszt össze, melyek össze nem illenek, egymást sem színben, sem hatásban nem emelik; kuszáltságot és visszásságot támasztanak; költői ellentét helyett prózai ellenmondást mutatnak.

A leírás — *Emlékezés egy zivatarra*, de már a második sorban vihar fordul elő, a mi rokon, de nem azon kifejezés; s rögtön egymás után föltetszik. A magyar ember — pedig költőnk gyökeres magyar s így tudnia kellene — határozott árnyalati különbséget tesz közte: vihar inkább a szélvész, zivatar meg inkább a fűrgeteges, égiháborus idő. Ha később használja, festés közben, föl-

cserélve a szót, nem ötlük vala föl, mert a vihar legtöbbszörre zivatarral, a szélvész égháborúval jár együtt, de közvetlenül felváltva kiélezi a különbséget.

Micsoda vihar volt ez a zivatar! A költő most is látja az iszonyu *tusát*, mely alatt a *világ megrázkodott*.

Tusa és világ-rázkodása megint oly két szó, oly két fogalom, mely értelmileg egymással összeütközik. A tusa — kisszerű, a világ-rázkodása — nagyszerű: s a kisszerűnek következése nagyszerű nem lehet. A tusa voltaképp — birkózás, dulakodás; a világ rázkodása — a mindenség megingása, megindulása.

A költőnek nem szabad efféle összetételeket alkalmazni, különben férfi létére Penelope lesz, a ki maga bontja széjjel, a mit kötetget. Igen, maga rontja le, a mit épít s utoljára is műve eredménye — a *semmi* lesz.

Vagy mi egyéb a forradalom ilyes képe:

A természet komor arcot öltött,
De a veszély nem ijesztette meg;
A fák bátran felüték fejüket,
Ők a harcztól sohasem féltének.

Szokatlan láz terjedt el mindenütt,
Harczolni még a fű is fölkele;
A folyamból kiléptek a habok,
Zúgott a szél ébresztő éneke.

Vagy ha ez sem elég bizonyosság és példa: szolgálhatunk másokkal is.

A *Romok* leírása hangulatos tájkép volna, ha a költő a képzelem jogával vissza nem élne, felöltő és bántó katachresisbe nem esnék. Így, a mint van, lehangoltan megzavarodik s az olvasó a képtelenségen vagy túlhajtáson megütközik. Vajjon miképp is venné vagy vehetné komolyan bárki a romok kövéről azt az állítást, hogy valamikor a nap innen emelkedett, most pedig az éj fészkel itt; vajjon miképp hinné, vagy hihetné bárki el, hogy e természet örök rendje megváltozott s a kelet helyére fordult az éjszak? mert Dalmady egyenesen és határozottan a természet rendjének megváltozásáról beszél. S vajjon miképp venné vagy vehetné komolyan bárki, hogy a fűszál az életet átkozza s a követ csókdossa, hogy

— — — — típorja össze már!
 De a kő nem érez, önmagába mélyed,
 Sötét gondolata századokat bejár.

Hisz kínos is a kő sorsa, nem hiában esik önmagába mélyedő
 elborulásba, gondolatainak a múlt századokba bujdosása s bizonynyal
 keserves bujdosása, mert

Hajdan a dicsőség sugarában égett,
 Most alatt a *gazban* kell henteregni!

Csak szép az a képzelet és az a szabadság: de biz az korlátlan
 még a költői világban sem lehet. S ezt a korlátot rendszerint az
 érthetőség vonja meg s az ízlés szentesíti. Minden, a mi az érte-
 lemnek és ízlésnek ellenére van, vagy túlzás, vagy maga-megfeled-
 kezés, melyet szépérzékünk elutasít magától. A hideg, a mozdulatlan
 és érzéketlen, a *gazban* hentergő kőnek felavatása a legmagasabb
 lelki működéssel — a gondolkodással és emlékezéssel, ilyen mérték
 és megokolás szerint mind a kettő túlzás. Mert a személyesítő me-
 taphora hathatós, de sikamlós út a költői szemléltetés és élénkítés
 feltalálására és nem egyszer megtéveszt. A mi egyszerű personifica-
 tionnak megállhat, mint allegoria épp a részletezés és kiszélesítés
 miatt ízléstelenné lesz.

A legcsattanósabb példája ennek — *A hóhér háza*. Rettentő
 ének valami szörny-emberről, kinél csak a vers ízlése szörnyebb. A
 szörny-ember nem igazi hóhér, ezt a nevet csak azért süti homlo-
 kára a költő, mert kedvese szívét, meg az övét megölte, illetőleg
 egymástól elidegenítette: de úgy lakik, mintha csakugyan az volna.
 Háza körül nincs falu, út küszöbére nem kanyarul, harangszó oda
 nem hallik, madár arra nem repül, koldus bele nem vágyik, még Isten
 sincsen ott jelen! Rágalmazó szava a — pallós; mi a zúgolódó sze-
 relmes előtt egyszerre nem is szókép, hanem valódi pallós, melynek
 szeretné szélét-hosszát megmérni. S azt követeli tőle, hogy ha majd
 Isten előtt meg fog jelenni, kösse ezt a pallost a nyakába, hogy
 Isten szeme megakadjon rajta.

Micsoda nyerseség és kicsinyesség! A zordon világítás helyett,
 melynek nehéz levegőjével nyomasztó borzalmat kellene kelteni ben-
 nünk, kietlen és sívár színezés! S az a nyakba akasztott pallos, a
 barbár megbélyegzés gyalázatos eljárásaként, vagy a nyakba akasz-

tott szó: a roszt diák szégyenletes sigamma gyanánt, mert az idétlen képet erre a két dologra való visszaemlékezés sugalhatta, — minden egyéb, csak nem fenséges. Vagy Isten, a ki a keresztyén hit magasztos igéi szerint mindeneket tudó és mindeneket látó, efféle hitvány eszközre szorulna-e, hogy a bűnöst észre vegye? Mert a költőnek egyéb célja nincsen, hisz kulcsolt kézzel és melegen csak arra akarja Istent kérni, hogy a míg szív lesz és szerelem, ne teremtsen több ily embert, mint ez a hóhér, ki úr, király leszen a pokolban. Hát minek akkor a pellengérezés? Hisz ezt kérheti a maga szerencsétlenségére való mutatással, vagy várhatja az Isten mindentudó bölcsességétől is, mert ha már a költő a vallásban keresi az igazágszolgáltatást, csak a szerint találhatja meg.

Az a hiba, hogy Dalmady megint nagyot akar, megint kicsap tehetsége és ereje határából: — s meg kell bűnhődnie. Sokat markol és keveset szorít; pedig neki jobb keveset markolnia, mert azt legalább meg is fogja.

Az ő költői egyénisége szerény és szeretetreméltó. Igazi, bár nem ragyogó tehetség. Egyetlen műfaja — a *dal*, melyet sikerrel művel, oly sikerrel, hogy mint dalköltő a legjobbak sorába tartozik. Számos, elég számos dala nagy ideig élni fog s hosszan megőrzi Dalmady nevét a feledéstől.

SZÉCHY KÁROLY.